

Satirens udd är inte automatiskt riktad mot makten

I september och oktober begicks i Frankrike återigen våldsdåd med anledning av satirteckningar. Europeiska massmedier visade återigen korta klipp med män som skanderar slagord, framför allt mot Frankrikes president Emmanuel Macron. Snart flyttades det smala synfältet vidare, det var större grejer på gång i USA. Kvar står ouppklarade konflikter och ett knippe kinkiga frågor.

Innan jag fortsätter bör väl deklarerats att jag självfallet anser att de mänskliga rättigheterna – som exempelvis rätten till liv, frihet och personlig säkerhet – ska gälla tecknare, publicister och alla andra, vilka bilder de än publicerar eller visar på lektioner.

Eftersom det inte var första gången attacker satts i samband med karikatyrer av profeten Muhammed blev diskussionen om ämnet betydligt lugnare än tidigare och kvar i minnet blir, utöver tragiken, närmast just snuttarna med ilska män i Främmande Land och det personliga grälet mellan Macron och Turkiets president Recep Tayyip Erdoğan.

Den 2 oktober höll Macron ett tal där ett fempunktsprogram mot islamistisk radikaliserings presenterades. Delvis uttryckte han sig diplomatiskt och tillstod att fransk kolonialhistoria och misslyckad inrikespolitik inte är utan skuld: ghettoiseringen i storstäderna är en grogrund för separatism. (Tidigt under sitt presidentskap beställde Macron för övrigt en rapport om förortsproblematiken och möjliga åtgärder, men avfärdade sedan resultatet.) Bland de åtgärder som presenterades fanns sådana som enligt konfliktforskare tvärtom kan ge näring åt missnöjet i radikala miljöer: det är skäl att välja orden väl, i ut-sagor såväl som lagstiftning, för att åtgärderna inte ska bli kontraproduktiva.¹ Presidentens tal var dess-

värre generöst kryddat med krigsmetaforer. Att han slarvade med att göra åtskillnad på (radikal) islam, islamism och separatism lär bidra till stigmatisering av muslimer och drar därtill uppmärksamheten bort från extremhögerens eskalerande våld.

Efter mordet på läraren Samuel Paty i oktober och Macrons uttalanden till försvar för karikatyrer och yttrandefrihet, utlät sig Erdoğan om Macrons (påstått antimuslimska) retorik och mentala hälsa, varpå den franske presidenten tog till diplomatiska bröstoner genom att kalla hem sin ambassadör från Istanbul, i ett läge när det rationella draget väl ändå hade varit sansad diplomati.

Då finländska och svenska media rapporterar om konflikten tas den ur sitt sammanhang. Finländska medier har under de senaste decennierna glidit in i en importerad retorik där islam fått ersätta östblockskommunismens roll som yttre hot.² Nordbor i allmänhet har sällan tillräckliga insikter i det franska samhället och dess historia för att spontant göra sig en tydlig bild av läget. Radikaliserade islamistiska grupperingar utgör där en reell samhällelig utmaning på ett helt annat sätt än här. Karikatyren värderas högre, satirens ställning hänger ihop med firade ideal från republikens födelse – frihet, broderskap, sekularism och yttrandefrihet. Nordbon tänker kanske heller inte omedelbart på att Frank-

1 Julian Junk och Clara-Auguste Süß vid fredsinstitutet i Frankfurt analyserar Macrons tal.

<https://tinyurl.com/yxfkey9t>

2 Se Olga Pembertons intervju med Karin Creutz (Centret för forskning om etniska relationer och nationalism vid Helsingfors universitet) i *Ny tid* 4/2017, <https://www.ny-tid.fi/2017/04/dekonstruera-myterna-kring-islam/>.

rike är en gammal kolonialmakt, med kvardröjande trauman och ärvd ojämlikhet som fortfarande ekar genom förorterna.

När nordiska tecknare och publicister uppmanas att publicera bilder av profeten Muhammed för att visa att de står upp för yttrandefriheten, vilket har hänt, tycks det mig mest som om drevet går. Som politiskt kommenterande tecknare har jag personligen aldrig känt trängande behov av att rita en karikatyr av profeten. Och vad tänker man sig åstadkomma med att i en fennoskandisk kontext publicera sådana teckningar? Syftet har sagts vara (berättigad) kritik av våld, inte av en stor religion med många schatteringar. Men vad blir resultatet? Drabbas de unga arga männen av plötslig insikt om det befängda i sin ståndpunkt? Förbättras förståelsen mellan livsåskådningsminoriteter och -majoriteter?

För en sekulariserad person kan det för övrigt vara svårt att förstå hela begreppet helighet, så låt oss överföra det till något icke-religiöst – varför inte just yttrandefriheten. Uppenbarligen framkallar hot mot yttrandefriheten lika stor passion hos den ena parten i konflikten som hädelse gör hos den andra. Kunde en sådan insikt ge fotfäste för dialog?

Satirtecknaren Doaa el-Adl, en av fem(!) dagligen levererande satirtecknare anställda vid den egyptiska dagstidningen *Al-Masry Al-Youm*, drogs inför rätta år 2012 för en teckning i vilken en egyptisk man med änglavingar förklarar för Adam och Eva att om de bara hade röstat på rätt parti hade de fått stanna i paradiset. Muslimska brödraskapet väckte åtal för hädelse men tidningen backade upp henne. Åtalet lades småningom ned i samband med att brödraskapets politiska gren Frihets- och rättvisepartiet upplöstes av domstol 2014. Anklagelsen om hädelse var ett svepskäl. Egentligen handlade det om att hon vågat kritisera Muslimska brödraskapet för just detta att de inte håller religion och politik åtskilda.³

Under ett panelsamtal anordnat av Svenska Tecknare 2015⁴ försäkrade Sahar Burhan, satirtecknare från Syrien, numera bosatt i Sverige, att hon visst skulle kunna teckna Muhammed *om bara det vore motiverat* för att uttrycka det hon vill säga. Vid samma tillfälle påminde hon om att extremrörelser inte uppstår per automatik ur religionen, utan som ett gensvar på politiska missförhållanden.

Rapporteringen om och diskussionen efter tragiska attacker utförda av arga unga män som benämns jihadister eller islamister går en svår balansgång. Fakta ska inte skylas över, men framställningen måste spegla att gärningsmännen – precis som de inte representerar världens alla män – inte är giltiga representanter för världens alla muslimer (häri lyckas medierna ändå allt bättre) och att en del av världens alla muslimer faktiskt är en del av oss (den saken är det sämre med).

Som tecknare är jag intresserad av att granska debattörers och journalisters underförstådda 'vi'. När det gäller islam händer det fortfarande alltför ofta att synbarligen harmlösa formuleringar och bildsättningar visar att avsändaren inte riktigt omfattar möjligheten att vi:et skulle innehålla tatarer, irakier, somalier och bosniaker. Det sålunda omedvetet odlade vi:et är homogent, inte brokigt, det är egentligen ett osynligt 'jag'. Om än oavsiktligt understöder den här bilden etnonationalistiska berättelser. Den förmenta homogeniteten har, jämte den etniska, förstås fler stereotypier inbyggda. Från min horisont är det viktigare, och riktigare, att angripa de här föreställningarna än att bidra till retoriska förhårdnader. Satir tillkommer och tolkas i ett sammanhang.

10.12.2020

Teckning: Ika Österblad

3 Intervju med Doaa el-Adl av illustratören Karin Sunvisson, *Tecknaren* 3/2020.

4 "Prata! Om satir", 7.3.2015. Samtalsledare: Somar Al Naher. I panelen: Sahar Burhan, Andreas Berg, Johannes Klenell, Karin Sunvisson. <https://www.svenskatecknare.se/blog/kalender/om-satir/>